

הרב אהרן אויערבאך שליט"א

חבר מערכת "מבקשי-תורה"

ירושלים

סימן ח

שעור מדת ראשו ורובו שאמרו חכמים

בסוכות הבנויות במרפסת צרה הצמודה לדירה, מצוי ביותר שהסוכה קצרה מהשתרע בה כמה מצעות לארכה, ולכן מציעים המטות לרחבה באופן שרגלי השוכב יוצאין מן הסוכה לתוך הבית. ונסתפקו בי מדרשא מהו השיעור המדויק החייב להיות בתוך הסוכה, כלומר האם פירוש "ראשו ורובו" הוא רוב אורך קומת האדם, והגבוה "ח טפחים סגי ליה בט' טפחים ומשהו, או דבעינן ראשו ורוב שאר גופו, ולפ"ז אם אורך הראש הוא ב' וג' טפחים השיעור באדם כזה הוא בין י' ל"א טפחים, והדבר נוגע למעשה בסוכות צרות שאין ברחבן כדי שיעור זה דראשו ורוב שאר גופו כי אם בכיפוף אברים.

והנני מציע בזה את אשר נז"נ בדבר בדיבוק חברים ע"פ דברי רבותינו ז"ל אשר מפיהם אנו חיים.

א. אופן שיעור רובו של אדם

מבואר נרש סוכה (ד' ע"א) דשיעור ישיבת סוכה הוא ראשו ורובו של אדם, וכן מצינו לענין רשויות שבת וציאה לבית המנוגע וצמים שאובין ועוד כמה גופי תורה דנקטי חכמים שיעורא דראשו ורובו. והנה עכ"פ שיעור רובו של אדם פשוט הוא, כמבואר מדברי הפוסקים דלהלן, דהיינו רוב אורך קומתו. ואף שהרש"ש ריש סוכה כתב דהיינו רוב מנין אברים, וכן נראה מקושיית התוס' בשבת (י"א ע"א ד"ה לא יעמוד) אהא דאם הכנים ראשו ורובו לרה"י מותר לשמות אף אם עומד צרה"ר "הא מפיק מרה"י לרה"ר שלוקח צרה"י ונחית צטנו צרה"ר", ומבואר דאף כשרובו צרה"י עדיין נמנעת צטנו צרה"ר, וזה לא יתכן לכאורה לפי חשבון רוב אורך קומתו (וע"ע להלן אות ד' מש"כ על דברי השפת אמת שם. אמנם בתוס' הרא"ש ז"ל שם הלשון הוא "לוקח מים צרה"ר ומביאם לחוך צטנו שהוא רשות היחיד [ותחלת הלשון שם לכאורה אינו מוגה עיי"ש], ולפ"ז נראה שהקושיא היא מעצם ההנחה צטנו שהיא עצמה חשובה רה"י, ולא מוכח מידי לנד"ד. וכן לפי

מש"כ צשו"ת מהרי"ל דיסקין (כתבים סי' נ') ז"ל: הקשוני בשבת (י"א ע"א תוס' ד"ה לא יעמוד), דילמא ראשו ורובו כבר הוא הצטן בכלל, ונ"ל דמ"מ הקשו שפיר דניחוש שיכנים גופו עכ"פ אחר השתי' קודם הצליעה, עכ"ל, אין להוכיח מדבריהם לעניננו, וכן נראה לכאוף גם ממש"כ צשער הכוונות (דרושי הציית דרוש א') ז"ל: שיעור זה הטלית הגדול של העטיפה הוא כדי לכסות ראשו ורובו כמ"ש בגמרא, והנה זה הטלית אינו מגיע רק עד החזה שהוא רובו של גוף האדם, עכ"ל, וכ"ה צפע"ח שער הציית (פ"א) עיי"ש, (וע"ע להלן אות ו'), מ"מ אין כן דעת הפוסקים, אלא דרובו היינו רוב קומתו.

והא דמבואר ממתני' דוצים (פ"ד מ"ד) לענין זו הנישא על שש כסיות דרובו של אדם היינו הגוף מלבד הראש והידיים והרגלים, הא צלא"ה צ"ע דאין זה רוב לא צמדת האורך ולא צמנין האברים, ולכן נראה לכאורה דהתם דמיירי בטומאת משא לא אזלינן אלא צמר רוב כובד הגוף שהוא מן הכתף עד הרגלים, וכ"מ מלשון הראב"ד ז"ל בהשגות (פ"ח מהל' מטמאי משכב ומושב ה"ד) צפי' ההיא דשבת (פ"ב ע"ב) דנדה אינה

מטמאה לאזרים דהיינו "שהמשכב והמושב שפטה הנדה ידה או רגלה עליה אינו טמא אלא אם נגעה בו או נסמכה רוב כחה עליו", הרי דמשא ומשכב ומושב היינו ברוב כחה שהוא כובד הגוף (ונהי דלפי מה שביאר בחי' הגר"ח הלוי ז"ל שם בדעת הרמב"ם ז"ל דהא דרובו של זב מטמא הוא מדין עומאת אבן מסמא דאית ביה דין משא אף שלא נישא הזב מכחו כלל — דאל"ה לא היה מטמא ברובו דסו"ס ה"ז בכלל אזרים — היה מקום לומר דבזה תו אין מקום למיזל בחר רוב הכובד, והראב"ד ז"ל בזה לשיטתו דע"כ לא ס"ל כמש"כ הגר"ח ז"ל שם בדעת הרמב"ם ז"ל דדין רובו הוא מעצם שם משכב דאינו נחשב משכב מלד המטמא אלא כשנישא רובו, עיי"ש, אלא ס"ל שהוא מלד הנטמא דאינו נחשב נושא אלא"כ נישא עליו רוב המטמא, ולכן בנסמכה רובה סגי, וכיון שכן שפיר אזלינן בחר רוב כובד, משא"כ להרמב"ם ז"ל, מ"מ יותר נראה דגם בטומאת אבן מסמא מ"מ תורת שם משא עליה, וכמש"כ הגר"ח ז"ל שם דגם בדין אבן מסמא בעינן עכ"פ לעצם מעשה המשא עיי"ש. ועצ"ע).

אבל עדיין יש להסתפק אם הולכין אחר רוב כל אורכו מן הראש עד העקב, ונמצא דלא בעינן אלא רובו, וראשו דנקיט היינו לגלויי דבעינן דוקא אותו רוב שהראש בכללו, שהוא חלק גופו העליון, או לאפוקי מהא דאשכחן בנדה (כ"ט ע"א, וכ"ה בפ"ז דאהלות מ"ו עיי"ש בר"ש וברא"ש) לענין לידה דטעמא דמשינא ראשו חשיב לידה לפי שהראש נחשב כרוב האזרים (ולא נחלקו החס ר"א ור"י אלא לענין נפל אבל בולד חי לכו"ע הראש כרוב אזרים עיי"ש), להכי דקדקו בכל מקום לומר ראשו ורובו דוקא לאשמעינן דלא סגי בראשו, ודין מיוחד הוא בלידה שלא מצינו דוגמתו בשאר דוכתי, אבל בעלמא ברובו גרידא סגי, או דבעינן ראש לחוד ורוב שאר הגוף

לחוד ואין הראש מצטרף להשלים הרוב, כנראה לכאורה מלשון "ראשו ורובו", וכל שאין רוב שאר כל הגוף בסוכה לא מיקרי ישיבת סוכה.

(ובמעמא דמלמא דלידה שאני, יתכן דהוא משום דגבי לידה אין הדבר תלוי בשינוי המקום לומר דכל שמקומו במעי אמו ה"ז עובר וכששינה מקומו וינא לאויר העולם הוי ילוד, אלא בשינוי הגוף עצמו תליא מלמא, דביציאתו לאויר העולם דנפתח הסתום ונסתם הפתוח וכו' הוי גמר יצירתו ותו לאו ירך אמו הוא אלא ילוד, ובאמת כל אבר ואבר ביציאתו חל שם ילוד עליה אלא דילוד לגמרי לא היה כי אם ביציאת רוב האזרים ומשום דרובו ככולו כמבואר בסוגיא שם, ולכן שפיר אמרינן דביציאת ראשו גרידא נמי כיון שהוא עיקר מקום חיותו סגי בכך למיחל עליה שם ילוד. וכן נראה מדברי מהרי"ט אלגאזי ז"ל בפ"ח דצבורות (בהנמ"ס אות ס"ג סק"א ד"ה והרב) דראשו או רוב ראשו דסגי בלידה היינו משום דהוא חשוב עיקר החיות עיי"ש. ובזה יש ליחן טוב טעם במש"כ בהגהות הג"ר אלעזר משה ז"ל בצבורות (מ"ו ע"ב) על פסק הרמב"ם ז"ל (פ"א מהל' יבום וחליצה ה"ו) שאין הולד זוקק ליבום אלא"כ ינא ראשו ורובו לאויר העולם בחיי האם המת, ומהרי"ט אלגאזי ז"ל שם (אות ס"ג סק"ב) דחק דהיינו או ראשו או רובו אך עיי"ש שכתב דמלשון הלבוש באה"ע (סי' קנ"ו) מוכח דפי' ראשו ורובו ממש, ועיין בזה במבואות שור (סי' י"ד סק"ה) דלענין יבום בעינן לידה ודאית טפי, וכעיי"ז כתב גם בצפנת פענח על הרמב"ם, אכן בהגהות הגר"מ ז"ל שם נתן טעם משום דגבי יבום כתיב כי ישבו וגו' ולכן הוי דומיא דישיבת סוכה דבעינן ראשו ורובו דוקא עיי"ש, ולהנ"ל הדברים מבוארים היטב, דהכא לאו בשם לידה גרידא תליא אלא בשינוי המקום, שינא מבטן אמו להיות בישיבה אחת עם אחיו באויר העולם, ולכן הו"ל ככל שאר מילי דתליין בראשו ורובו).

נראה לעינים (ועיין עוד במנ"כ סי' ע"ו ענף א' ד"ה וגם, ענף ב' ד"ה עוד הביא, וענף ב' ד"ה עוד אפשר).

הן אמנם דל"ע ממחני' דכלים (פי"ז מ"ב) דתנן ומאור שלא נעשה בידי אדם שיעורו [להביא את הטומאה מאהל המת] כמלא אגרוף גדול אמר רבי יוסי ישנו כראש גדול של אדם (ועיין ר"ש ורע"ב פי"ג דאהלות מ"א דהיינו כראש גדול של כל אדם, ועיין חוס' אנשי שם בכלים שם), ואמרו שם בתוספתא ה"א (הביאה הר"ש ועוד) וז"ל האגרוף שאמרו ר' טרפון וכו' ר' יוסי אומר ישנו כראש כרים גדולים של צפורי אחרים אמרו משמו טפח ושליש טפח וכך היו משערין עד שלא בן בטיה, ע"כ, וכיון דר"י שאמר במחני' כראש גדול של אדם קאמר בתוספתא טפח ושליש טפח, אלמא דזהו שיעור ראשו של אדם.

ובחסדי דוד על התוספתא שם כתב דהך אחרים אמרו משמו לאו אר"י קאי אלא אר'

עקיבא דלעיל מיניה, דהא אחרים ר' מאיר הוא שהיה חבר לר"י ולא מסתבר דקאמר משמיה אלא משמיה דר' עקיבא רבו, עיי"ש (ולא העיר כלל ממחני'), אך מלבד דבס' הכריחות להר"ש מקינון ז"ל חלק ימות עולם (שער א' סי"ט) כתב דלא קרו לר"מ אחרים אלא במימרא שאמר משמיה דאחר רבו, ועיין גם בבאר שבע הוריות (י"ג ע"ב) דאשכחן בדוכתי טובא דאחרים לאו היינו ר"מ, אלא אפי' אם כלל גמור הוא, וכדעת החוס' בסוטה (י"ב ע"א ד"ה אחרים), וכו"מ מדברי הר"ש מקינון ז"ל גופיה בס' הנ"ל חלק לשון למודים שער א' ס"ל (ועיין עוד בזה בס' מר קשיא להגאון בעל חוות יאיר ז"ל, ערך "אחר"), מ"מ בלא"ה משמע החס' דכל השיעורים שוין ועיין מנחת בכורים שם (ובבאור הגר"א כתב דעד שלא בא בן בטיה לא היו יודעין שיעור אגרוף גדול עיי"ש, אבל אין לפרש כוונתו שעד אז טעו ח"ו בשיעור, אלא נראה

ואין להוכיח מדברי הר"ן ז"ל בסוכה י"ט ע"א בההיא דאור פחות מג' טפחים, שכתב וז"ל, ומסתברא דוקא בשים צו כדי לישן כלומר שעומד ראשו או רובו תחתיו וכו' עכ"ל, הרי להדיא דראשו לחוד ורובו לחוד (וכע"ז נראה גם מדברי הריטב"א ז"ל שם שכתב דבראשו או רוב ראשו תחת האויר סגי לפסול הרי דהראש מתחשב בפני עצמו, ועיין גם בחי' הרא"ה ז"ל), דהא התם הנדון איפכא בחלק היוצא מן הסוכה, ולענין זה פשוט דהראש לחוד פוסל וכן אם רוב הגוף בחוץ פוסל אע"פ שאין הראש בכללו דסו"ס אין רובו בפנים, ורובו דקאמר הר"ן מתפרש שפיר על רוב כל הגוף, אלא שהוא מחלקו התחתון ואין הראש בכללו, אבל לענין השיעור דנענין בתוך הסוכה אכתי י"ל דנמדד הרוב עם הראש ואין צריך רוב שאר הגוף לבד מן הראש.

ב. שיעור אורך ראשו של אדם

ומדת ראשו של אדם, והיינו עם נוארו (שהוא נמדד בכל מקום עם הראש, עיין חוס' שבת ז"ב ע"א ד"ה אישתכח), נחבאר בס' מנחת צרוך (סי' ע"ה ר"ש ענף ב') שהוא כשביעית מאורך כל הגוף, עיי"ש שכתב שעל פי מדות זמנו ומקומו אורך כל אדם בינוני מכחפו עד רגליו הוא 33 וויערשקעס, ואורך ראשו ונוארו הוא 6—5 וויערשקעס, והויערשקא הוא כ—4 ס"מ ושליש במדות זמננו כמבואר בשיעורי חורה להגר"ח נאה ז"ל (שער ו' אות ו'), ונמצא שהראש והנאר הוא בממוצע כ—42 ס"מ באדם שכל ארכו הוא כ—167 ס"מ, והיינו שביעית ארכו ואף שהחזו"א ז"ל העיר על גליון המנ"כ שם "קשה להכריע מי הוא הבינוני", היינו לענין אורך האדם הבינוני בכלל, וכ"ה בקונטרס השיעורים להחזו"א סק"י עיי"ש, אבל לא לענין יחס הראש והנאר לשאר הגוף, ופשוט, וכן

דר"ל שהיו מקובלים לשער באגרוף גדול רק לא ידעו מהו אגרוף זה ולכן שיערו בדברים אחרים עד שצא בן בטיח וראו שזהו אגרוף גדול, וא"כ לכו"ע שיעור ראש אדם הוא טפח ושליש, ואין זה מתאים כלל לשיעור הנ"ל. והתינת להריטב"א בסוכה (כ"א ע"א) דראש שאמרו היינו ראשו של חינוק (ועיין ערוך לנר שם מש"כ בצאור שיטמו, ובסו"ד נראה שהרגיש קצת בתמיהה זו), אבל לכל שאר הראשונים שפירשו דהיינו ראש אדם גדול כע"ג, שהרי נראה בחוש שהראש גדול הרבה יותר מטפח ושליש (גם להשיעור הגדול).

והנה בערוך לנר שם כתב בתחלת דבריו בדעת הריטב"א דאגרוף דת"ק כראש של חינוק וע"ז קאמר ר' יוסי דאינו כן אלא כראש כל אדם, אך לכאורה זה לא יתכן אלא אם נקט ר"י שיעורא חדתא, אבל בתוספתא מפורש דכולהו מפרשי שיעורא דמלא אגרוף, כדחני האגרוף שאמרו וכו', וכפי' הראשונים ד"שנו" דר"י אאותו אגרוף דבן בטיח קאי, וא"כ לא יתכן דשיעורא דר"י גדול טפי משיעורא דת"ק, שהרי לא מצינו אגרוף גדול מאגרופו של בן בטיח. ומהאי טעמא נמי ז"ע על מש"כ בהגהות פורת יוסף בב"ב י"ט ע"ב על דברי התוס' שם ד"ה ריקן "ומלא אגרוף מפרש התם באגרופו של בן אבטיח ור"י אומר בראש כל אדם" דמשמעות דבריהם דפליגי ת"ק ור"י דלא כגירסתנו "אמר ר' יוסי" עיי"ש, דהא עכ"פ גם בלשון התוס' מפורש דר"י אחי לפרושי כמה הוא מלא אגרוף וא"כ לא יתכן דמרצה השיעור יתר על שיעורא דת"ק שהוא כאגרופו של בן בטיח (ולומר דממעט בשיעור וראש אדם קטן מטפח ושליש ודאי דחוק מאד), ולכן נראה דכוונתם רק לנקוט גם השיעור הפשוט והמנזי יותר ומו לא.

ואמנם בלקט יושר הל' אבילות (עמ' 88) כתב בחוך דבריו "דהתוס' (כנ"ל) פ' לא יחפור וכן במרדכי ובהגהות באשירי כתבו דמור וכו'

שיעורו לר"י כמלא ראשו של אדם ולת"ק (כנ"ל) כמלא אגרוף גדול, ומשמע להדיא דפליגי, אבל הרי במרדכי (פ' לא יחפור סי' תקי"ב) ובהג"א (סי' י"ד) מפורש דאגרוף של בן בטיח הוא כראש כל אדם, וע"כ דהל' בלקט יושר מגומגם (ואין פרט זה נוגע לעיקר דבריו עיי"ש). ועכ"פ להערוך ולרש"י בצכורות (ל"ז ע"ב), וסוכה (כ"א ע"א), והרמב"ם בפירוש המשניות ובפי"ד מהל' טו"מ ה"ב וכל שאר הראשונים שפי' להדיא דאגרוף היינו כראש כל אדם, ז"ע.

ואולי י"ל דהא דתנן דשיעור מלא אגרוף הוא כראש אדם אין זה כאורך הראש אלא כרחבו, וזה הוי שפיר כטפח ושליש, ואכתי ז"ע רב בדבר. אבל מ"מ לענין נד"ד לכאורה פשוט שיש לשער שיעור אורך ראשו לפי הנראה לעינים וכהשיעור שהעלה במנחת ברוך כנ"ל.

ג. הסוברים דראשו בכלל רובו ובאור דעתם

והנה עט"ר אא"ז גאון ישראל זללה"ה העיר, והוצא בשמו בפסקים והערות שנסו"ס הסוכה (אות ט"ו), דע"כ מוכח דישיבת ראשו ורובו בסוכה כשרה אף לכתחלה וא"צ כלל מדינא שיהא כל גופו ממש בסוכה, דהא דרך הישיבה בזמננו מאז ימות הראשונים ז"ל ליטב על כסא אצל השלחן והרגלים תחת השלחן, והרי רוב ככל השלחנות בדורות שלפנינו היו גבוהים ודאי עשרה טפחים (וגם בזמננו מזויים הרבה שלחנות הגבוהים עשרה טפחים עכ"פ להשיעור הקטן), וא"כ בישיבה אצל השלחן בסוכה הו"ל חלק הרגלים שתחת השלחן כאילו הוא חוץ לסוכה ממש (ואף דאין זה מוסכם שפסול זה הוא מה"ט ואפשר שהוא רק מדרבנן, עיין שעה"צ סי' תרכ"ז סק"א, נראה דלא ס"ל לאא"ז ז"ל לחלק בכך לענין זה), אלמא דאף לכתחלה א"צ לדקדק בכך מן הדין ובראשו ורובו סגי. עכ"ד

(ואף להמבואר להלן דדין ראשו ורובו הוא מדין רובו ככולו שכלל התורה, ובזה הרי נחלקו בסי' תע"ז ס"ט אי רובו ככולו הוא לכתחלה או רק דדיעבד עיי"ש, נראה דכוונת אא"ז ז"ל להכריח ממעשים בכל שנה דע"כ בישיבת סוכה קים לן דסגי לכתחלה בכך).

ולבאורה כ"ז אחי שפיר רק אי נימא דראשו בכלל רובו, דהנה אדם הגבוה כי"ח טפחים (בטפח של עשרה ס"מ), הוי ראשו וזוארו כז' טפחים ומחצה ושאר כל הגוף כט"ו טפחים ומחצה, וכנ"ל דאורך הראש והזואר הם שביעית מכל אורך האדם, וא"כ בשלמא אי אזלינן בתר רוב כל קומתו שהוא יותר מט' טפחים שפיר כלה החשבון בסוף השדרה, ונמצא שבישיבה זקופה שלנו ע"כ רובו תחת הסכך, אבל אי צעין רוב קומת שאר הגוף שהוא קרוב לח' טפחים מלבד הראש והזואר, אין הרוב נשלם לפ"ז אלא עם חלק מן השוקיים, וכן מבואר להדיא מפירש"י בבכורות (מ"ה ע"א) שהוצא להלן (אומ ו') שכתב דהשוק והירך הוי רוב גובה הגוף בלא הראש, הרי דכשמודדין מן הכתף למטה אין מגיע הרוב אלא עם חלק מן השוק, וא"כ היאך מלאנו ידינו ורגלינו בישיבה סמוכה לשלחן ממש — כמנאי בסוכות זרות — שכמעט כל השוקיים תחת השלחן והו"ל רק מיעוטו של גוף האדם תחת הסכך, וע"כ דהראש בכלל הרוב. וכן השיב אא"ז ז"ל לשואל דמסביר נראה דהראש בכלל הרוב.

ובאמת כן נראה בפשטות, שהרי לכאורה הא דסגי בראשו ורובו יסודו הוא מדין רובו ככולו שכלל דיני התורה, שהוא מדאורייתא כדאמרו בנזיר מ"ז ע"א (והא דנחלקו הראשונים בסי' תע"ז ס"ט אי רובו ככולו הוא לכתחלה או דיעבד אף שדעת רוב הפוסקים — עיין שד"ח כללים מע' ד' אות ט"ז — דבדאורייתא אין לחלק בין לכתחלה לדיעבד, שאני נד"ד דע"כ

החשיבה תורה את השיעור השלם, וכל מעלת הרוב היא בהיותו רוב מן השיעור השלם, ועיין להלן בשם מהרי"ט והחמ"ס, (ופשוט), וכ"ה להדיא בפירש"י זבחים כ"ו ע"א ד"ה הכנים ראשו ורובו וז"ל הכנים וכו' בצפון וקיבל כאלו נכנס כולו כדקי"ל בכל התורה רובו ככולו, וכן כתבו החוס' בשבועות (י"ז ע"ב ד"ה אפילו) לענין ביאה לבית המנוגע דמשנכנס רובו טמא דרובו ככולו עיי"ש, אף דהתם נמי צעין ראשו ורובו, וכן נקט צמנ"ח מל"ה שס"ג דהוא משום רובו ככולו עיי"ש, וא"כ מהיכ"ח להעמיד צנין חדש דלא אשכחן כוותי' בשאר רובי, ולומר דלגבי אדם לא סגי ברוב גרידא אלא צעין מלבד רוב הגוף גם כל הראש (או אולי רוב הראש, וכן מוכח לכאורה מהא דא"ר אבשיא בשבועות שם הנכנס לבית המנוגע דרך אחוריו ואפילו כולו חוץ מחוטמו טהור [אבל נכנס כולו טמא דלא גרע מכלים שבצית עיי"ש], ומאי רבותא הא כיון שחוטמו בחוץ בלא"ה אין כאן כל ראשו, ומוכח דאי משום הא ברוב ראשו סגי, וכדמתן בנדה כ"ח ע"א לענין ילוד דברוב ראשו סגי. ועיין תבואות שור סי' י"ד סק"י. ואולי כל אורך ראשו מיהא בעי, וז"ע. ומיהו אי נקטינן דראשו בכלל רובו שפיר יתכן דברוב ראשו סגי אלא שיצטרך להוסיף כנגדו משאר הגוף. מיהו לפי המבואר להלן בשם החסדי דוד והפרישה דהא דצעין ראשו היינו מפני חשיבות הראש, נראה יותר דצעין כולו ולא סגי ברוב, וכן מבואר להדיא בדברי הפרישה שם). ונפרט דבסוגיא דנדה הנ"ל מפורש להדיא דביצא רובו ודאי חשיב לידה אע"פ שלא יצא ראשו משום דרובו ככולו, הרי דדין רובו ככולו באדם הוי נמי ברוב גרידא.

ונד"ד דע"כ שאני הך רובא בזה דצעין שיהא עכ"פ הראש בכלל הרוב ולא אמרינן יצא הרוב מכל מקום, דבר זה שפיר מסתבר, משום דסו"ס כל הגוף טפל להראש כדאמרינן בעלמא

גופא בחר רישא אזיל ולכן הכריעו חכמים ללא מסתבר להחשיב רובו ככולו בלא הראש. וצפרט אי נימא דיסוד דין רובו ככולו אינו דא"צ כי אם רוב, אלא דכל העשוי ברובו כאילו נעשה בכולו, וכדמסתבר לכאורה להסוברים (הנ"ל ד"ה והנה) דלכתחלה צעי כולו ממנו, וכן ממה שביאר בשו"ת מהרי"ט ח"א סי' נ"ח וכו"כ בשו"ת חת"ס או"ח סי' ק"מ דלא אמרינן רובו ככולו אלא כשכולו קיים לפנינו והוי הרוב חלק מתוך הכל ואז שדינן המיעוט בחר' עיי"ש, אשר לפ"ז נראה דיסוד הדין הוא שהעשוי ברובו כאילו נעשה בכולו, וא"כ בנד"ד הרי בעיקרא דמלחא צעינן שיהא כל חלק וחלק צפנים, אלא דאם רובו צפנים שדינן המיעוט בחר', וכיון שכן שפיר סברא היא דראש שאני ולא מצינן למישדי לי' בחר שאר הגוף (והטעם דלידה שאני וסגי ברוב גרידא, י"ל כסברא הנ"ל אות א' דהתם בשינוי גופו תליא מלחא ולא בשינוי מקומו, וכיון שכן מעיקרא אין הדבר תלוי ביציאת כולו לאויר העולם והשתנות כל גופו דוקא, אלא בהשתנות וגמר חלק חשוב מן הגוף, וכשם שיש חשיבות לרוב למישדי המיעוט בחר' כך חשוב הוא להחשיב הולד כילוד אע"פ שלא יצאו כל אבריו לאויר העולם, ולכן סגי נמי ביציאת ראשו לחוד לפי שגם הוא חשוב צפני עצמו ודו"ק), אבל מהיכ"ח איפכא להצריך רוב מן הגוף לחוד כאילו הוא דבר נפרד מן הראש לגמרי ולא יהי הרוב אף אם גם הראש בכללו (ובס' נחל איתן סי' י"ג סק"ג כתב הגר"ח קניבסקי שליט"א דנ"ל דדין ראשו ורובו הלכה למשה מסיני הוא או קבלה הייתה ביד חכמים דברובו סתם לא סגי, עיי"ש, אולם אם נפרש שהראש בכלל הרוב ואין כאן אלא הכרעה באיזה צד חשיב רוב, נראה לכאורה דא"צ לדחוק כן וכל כי האי שפיר אמרו לי' חכמים מסברתם, וכדמשמע להדיא מפירש"י דוצחים הנ"ל דחד דינא הוא עם דין רובו ככולו דכל התורה).

וב"ב בחסדי דוד על התוספתא פ"ז דנגעים ה"ג (ד"ה ברה) בטעמא דצעינן ראשו ורובו בציאה לצית המנוגע, וז"ל: דלעולם כל היכא דכתיב ציאה קי"ל ציאה במקצת ל"ש ציאה, ומיהו היינו בדבר שאם יחלק אין שמו עליו, כגון אדם שאין אבר א' שבו קרוי אדם וכו', ומיהו אם נכנס רובו הא קי"ל בכל דוכתא דרובו ככולו ומיעוטא כמאן דלית' דשדי' מיעוטא בחר רובא, ומיהו באדם צריך שיהי' הראש בכלל הרוב, שהרי עיקר חיותא בראש ובלעדו אין נקרא אדם, עכ"ל, והיינו כמבואר, וכעיי"ז כתב הפרישה (יו"ד סי' שס"ד סקט"ו), וז"ל: ראשו ורובו ר"ל דצעינן רובו ובכלל הרוב צריך שיהא הראש וכו' דרוב חשוב צעינן דהיינו שיהא בכללו הראש שהוא אבר חשוב שבכל אברים שבאדם, עכ"ל (ועיין להלן ריש אות ו'). ועיין גם בשיעור"ת להגר"ח נאה ז"ל סי' ג' הערה ע"א שביאר דעת המשערין שיעור ט"ק ג' רצעי אמה — והוא בס' דרך חכמה בשם "גאוני ארץ" — דס"ל דשיעור ג' אמות של אדם הוא עם הראש [כהרמב"ן והרשב"ם דלהלן] וקטן בן ט' הוא חצי מזה עיי"ש, ומתוך דבריו פשוט שהדין דראשו בכלל רובו (אך גוף פירושו דחוק עיי"ש).

ובן מבואר גם מדברי מהרי"ט אלגאזי ז"ל בפ"ח דבכורות (בהנדמ"ת אות ס' סק"ב ד"ה ולפי) בבאור דברי הספרי פ' תלא (והתוספתא רפ"ו דבכורות) "כיון שיצא ראשו ורובו בחיים פוטר את הבא אחריו מן הבכורה", ע"פ מה שמצדד שם בדעת הרמב"ם דבבן ח' לא סגי ביציאת ראשו בלבד דספק בן קיימא הוא ואין לב אציו דוה עליו עד שיתברר שנגמרו שעריו וצפרניו, ולפ"ז י"ל דמיירי בבן ח' ולכן לא סגי בראשו עד שיצא רובו שאז ניכר גם בגמיר צפרניו [דביציאתו ידיו על צדעיו, כדרך שהן בהיותו במעי אמו כדאמרו בנדה ל' ע"ב], עיי"ש (ולחן שם בנדה ולע"ד), והתם ודאי לא צעינן טפי מרוב כל ארכו, דהא

שהוא שותה מותר, וז"ל: ראשו ורובו שאמרו חכמים בכל מקום **אין הראש בכלל הרוב**, וראי' לדבר ממה שאמרו גבי סוכה כדי ראשו ורובו ושלחנו, ואם הרי הראש בכלל הרוב כדי לו כדי רובו ושלחנו, עכ"ל, והיינו דבשאר דוכתי הי' מקום לפרש דבריו סגי רק תנאי הוא הדבר שבאותו רוב יהי' גם ראשו (וכמ"ס בחזו"א הנ"ל), אבל התם דלשיעורא דסוכה נחית אילו הי' הראש בכלל הרוב ל"ל למינקט ראשו.

ובאמת לולי דברי ר"ת אולי הי' מקום לומר דאין שיעור ראשו ורובו שזה בכל מקום אלא בכל דין לפי ענינו, ולפ"ז הי' מקום לדון דבציצית סברא הוא דבעינן דוקא רוב הגוף עממו שהרי השיעור הוא משום כיסוי הגוף וכך היא דרך לבישה, וע' נימוק"י צפי' הל' ציצית להרי"ף בשם הריטב"א, וכן לאידך גיסא י"ל דמסוכה אין ללמוד לשאר מילי דהכא בחר אופן הישיבה אזלינן, וכלישנא דקרא בסוכות תשבו, ושםא כך הוא סדר הישיבה (ובזה הי' נראה לבאר מה שהוכיח אש"ז ז"ל דבישיבת סוכה ע"כ סגי בראשו ורובו לכתחלה כנ"ל, והיינו משום דכך הוא סדר הישיבה), אולם מדברי ר"ת ז"ל מבואר דילפינן מחד לחצריה ואין מחלקין בפירוש לישראל בראשו ורובו, אשר לכן העלה דבכל מקום בעינן ראשו לבד מרובו.

וב"ה גם בשו"ע הרב, שאם כי מלשונו בהל' ציצית (סי' ט"ז ס"א) "ראשו ורובו אורך גופו ורוב רחבו" [נדל"ל "ראשו ורוב אורך" וכו'] אין הכרע, מ"מ בקונטרס אחרון לסי' ט"ז, לענין מי שהכניס ראשו ורובו לרשות אחרת בשבת, סתם בסוף דבריו דהשיעור הוא רוב אורך הגוף מכתפו (והיינו כנ"ל אות ב' דהנזכר הוא מן הראש) עד עקבו עיי"ש (אכן בעיקר דבריו שם ליישב בזה קושית התוס' בשבת י"א הנ"ל אות א' אליבא דהרא"ש ז"ל, יש להעיר דלכאורה הרא"ש ז"ל גופי' בתוספותיו פי' הקושיא בענין אחר, כנ"ל, ולפ"ז לא יתיישב מיד. ועיין).

ברובו כללל הוא סגי אי לאו דחיישינן שמא לא נגמר שער, וא"כ ודאי ראשו ורובו דקאמר הראש בכלל הרוב, וכלשון מהריט"א ז"ל שם "כיון שיצא רובו דרך ראשו" (מיהו עדיין יש מקום לומר דאין ללמוד מהתם לשאר דוכתי, דהא ע"כ לפי מה שרצה לפרש שם מתחלה דראשו או רובו קאמר [כדפירשו באמת שאר אחרונים, עיי"ש בהגהות 5—4], ודאי אין ללמוד כן לשאר דוכתי).

ד. הסוברים **דאין הראש בכלל הרוב**

ברם הרדב"ז בשו"ת ח"ו סי' ב' אלפים ק"ו נסתפק בדין זה לענין שיעור טלית קטן, ואם כי בריש דבריו כתב בפשיטות "ומה שאמרו ראשו ורובו של קטן אין פירושו ראשו ורוב גופו אלא ראשו ומקצת גופו עד שיהי' מתכסה רובו עם ראשו", מ"מ עיי"ש בסוף התשובה שכתב "ואם אין זו לכסות ראשו ורובו של קטן דהיינו ראשו ורוב גופו אין ראוי להקל ולבדוק עליו ולקטוף עליו אע"פ שהוא מכסה רובו בהטרפות ראשו דהכי משמע פשט לשון ראשו ורובו אע"פ שיש להסתפק בפירושו". ועיין בארצות החיים (סי' ט"ז בהמאיר לארץ סק"ד) שהחליט ע"פ לשון רבנו ירוחם נתיב י"ט ח"ג והחינוך במנהג שפ"ו "ראשו ורוב גופו" **דאין הראש בכלל הרוב**, וכ"כ ע"פ דבריהם גם הגרי"ח ז"ל בשו"ת רב פעלים ח"ב סי' ו' (אך בחזו"א או"ח סי' ג' סקל"א כתב דאין הכרע מלשונם יותר מלשון הגמרא ושפיר י"ל דראשו בכלל רוב גופו ואשמועינן באיזה רוב גופו קיימין דראשו יהי' בהכרח בתוך רובו, עיי"ש).

וב"ה להדיא בספר הישר לר"ת (מהדו' שלזינגר) חלק החדושים סי' קל"ז (הביאו בס' הלכות חג חג סוכה פי"ז הע' 17), על ההיא דשבת י"א ע"א שאמרו לא יעמוד ברה"י וישתה ברה"ר ברה"ר וישתה ברה"י אבל אם הכניס ראשו ורובו למקום

ובשפת אמת (שבת י"א ע"א), על דברי החוס' (ד"ה לא יעמוד הנ"ל), עמד ג"כ בספק זה, וז"ל: משמע מדבריהם דרובו היינו רוב הגוף בלא הרגלים, דאל"כ הרי נכנס רוב הבטן במקום הפה, א"כ ז"ל דרובו היינו בצירוף הראש, ולפ"ז ראשו מיותר דלא הו"ל למיתני אלא רובו, ובאמת רש"י וחוס' עצמם בעירובין לא הקשו וכו' אך מלשונם כאן מוכח כנ"ל דרובו חושבין חוץ הרגלים, ולפוס' רהיטא ק"ל דבכל דוכתי חושבין רובו להגוף והרגלים לצד הראש, ונ"מ לענין הבא ראשו ורובו במים שאובין, ונ"ע בפוסקים. עכ"ל.

והנה מש"כ דבכל דוכתי חושבין הרוב להגוף והרגלים מלבד הראש (וכוונתו לכאורה לרוב הגוף והרגלים), נ"ע היכא אשכחן כן, שהרי אף ר"ת הכריע כן רק ע"פ הרא"י משיעור סוכה והרדב"ז לא הכריע בדבר כנ"ל (ועיין גם להלן אות ו' דמשמעות הרבה פוסקים איפכא). אך לאידך גיסא נמי מה שכתב בדעת החוס' דאם היינו משערין כל הגוף הרי רוב הבטן במקום הפה ולכן ע"כ דמשערין הראש בכלל הגוף ואילו הרגלים לא ואז הוי רוב במיעוט הבטן, ג"כ נ"ע, דהא מש"כ החוס' "ונחית בצטנו" היינו צני מעיו, וכ"כ בתירוץ, והם בסוף הבטן, וא"כ גם בהיות רוב הבטן במקום הפה עדיין תיקשי שהנחה היא ברשות אחרת, וכיון שכן הן אמנם דאם משערין כל הגוף אין להבין קושית החוס', שהרי אז כל הבטן היא במקום הפה (ולא רק רוב הבטן כלי השפת אמת), אבל אכתי אין הכרח שמשערין גם הראש, שאם באנו לומר שאין הרגלים בכלל ה"נ י"ל שגם הראש אינו בכלל, ומשערין הבטן לצדה וברוב הבטן הו"ל ראשו ורובו ואכתי מקום הנחת המשקין בגוף ברשותא אחרינא הוא (וגם בלא"ה מה שהקשה לפ"ז בשפת אמת דלהחוס' ראשו מיותר דלא הו"ל אלא רובו, לחירוף החוס' ניחא וכמש"כ השפת אמת שם בסמוך דלתירוץ אם הי' צוארו ברה"ר

ופיו ברה"י חייב, וא"כ ע"כ צריך למיתני גם ראשו). אלא דבאמת כל עיקר הדבר נ"ע דמהיכ"ת להוציא הרגלים מכלל הגוף, והרי לענין רוב צנין שנינו בפירוש דהשוק והירך הם מכלל הצנין, וגם צמחני' דזבים (הנ"ל אות א') לא אמרו אלא דרובו של אדם היינו הבטן בלבד, אבל מה טעם לא יחשבו הרגלים בכלל כל הגוף, ולכן לכאורה המחזור בדעת החוס' (אם לא כפי' מהרי"ל דיסקין וז"ל הנ"ל אות א') דרובו היינו רוב מנין האברים, וכנ"ל אות א', ולכן הקשו דאכתי צטנו ברה"ר, דעד מקום האנטומכא וצני המעיים כבר כלה רוב מנין האברים וכדלהלן סוף אות ו', ונ"ע. אך עכ"פ השפת אמת גופי' כתב דלפז"ר נראה דבכל דוכתי אין הראש בכלל הרוב.

ה. באור הדעות הנ"ל

ואולי י"ל לדידהו (אם לא נימא דהללמ"מ הוא כמו שצידד בנחל איתן הנ"ל) דע"כ אין יסוד דין ראשו ורובו כדין רוב דעלמא, דהא א"כ הי' לנו למדוד רוב כל ארכו של אדם ממס, והיינו גם אורך כפות רגליו, ולאידך גיסא הוה סגי צרוב רחבו (לכל ארכו), וכן הו"ל שאם חסר יד אחת יתמעט שיעור הנצרך מן הגוף להשלים הרוב (וגם כל אצבע נידונית בפ"ע), או הוה לן למיזל בתר רוב כוודו, אבל רוב קומתו שאינו רוב לא צמדה ולא במשקל של צנין הגוף וגם לא צמנין האברים מה רוב הוא זה, ולכן ס"ל דדין מיוחד הוא באדם וכן בשאר בע"ח דאזלינן בתר עיקר חשיבותו שהיא הקומה (ומה"ט אין נכללין באורך הבהמה הרגלים כלל אלא אורך עיקר גופה בלבד, כדלהלן אות ו' בשם הרמב"ם, דהולכי על ארבע חשיבותם היא באורך שע"פ הקרקע ולא בגובה, ועמש"כ להלן שם), וכיון שכן שפיר סברא היא דלענין זה יש להראש חשיבות וסם בפ"ע ואינו נכלל עם שאר הגוף, וגם אין רוב משאר הגוף חשיב אלא בהטרפות

וכמ"ש לעיל שם (ועכ"פ צרכים מן השלחנות המצויים כהיום, שאין תחמיהם חלל י' עפחים, שפיר דמי לישב אללם לכו"ע).

ו. בירור דעות הראשונים ז"ל בענין זה

אבן הנה צברייתא דמס' שמחות (פ"ג הי"ג) תניא אין מונין לו [לאכלות] עד שימלא ראשו ורובו, ר' יהודה אומר השדרה והגולגולת הן רובו (בהגהת הגר"א שם גרים הרי הן כרובו, וצביאורו ציו"ד סי' שס"ד ס"ג העתיק "הן הן רובו"), וכן הוא להלן שם פ"ג לענין הוצאת המת במטה, ובמורת האדם להרמב"ן הביא כן גם לענין מת מנוה דקנה מקומו. ופסק הטור בכל הנך דבעינן ראשו ורובו או שדרה וגולגולת, ועיין צ"י סי' שס"ד דס"ל להטור דר"י לפרושי מלחא דח"ק אחא. ומ"מ כתב הב"י דהא דסגי בשדרה וגולגולת היינו רק לענין רובו, אבל אכתי בעינן נמי שיהא ראשו קיים, עיי"ש"ה וצדרישה שם סק"ה. הרי לן להדיא לדעת הב"י בפירושו דצרייתא דלענין רוב משערינן נמי את הגולגולת שהיא מן הראש, וכן פשיטא לי' להפרישה שם סקט"ו, והיינו כהמשכון הנ"ל אות ג' דבהטרפות הראש הוי רובו בסוף השדרה (ואף אם לא קיי"ל כר"י אלא כח"ק דבעינן ראשו ורובו ממש, עיין שו"ע סי' שע"ד ס"ב ובחי' רעק"א שם ומה שהעירו עליו על הגליון, וע"ע או"ש פ"ג מאכל ה"ח, מ"מ לא מסתבר כלל דפליגי ת"ק ור"י גם בזה).

והבי מוכח נמי מפירש"י בצכורות מ"ה ע"א גבי הא דאמרו שם איזהו רוב צנינו נשל מת המטמא באהל שני שוקיים וירך אחד הואיל ורוב גובהו בגדול, ופירש רש"י וז"ל: דזהו רוב הגובה באדם גדול שאינו ננס באיברים, דשני שוקיים וירך אחד הוי רוב גובה הגוף בלא הראש, דלגבי צנין המת לא חשיב ראשו צברייתא דאהלות, דקתני איזהו צנינו השוקיים והירכיים הגוף (נ"ל

הראש עמו (ומיהו לפי סברה זו ז"ל דכרוב אורך הראש סגי, דהחשיבות בפ"ע אינה מועלת אלא למחשבי' כחלק נפרד בפ"ע, אבל בחלק זה מיהא סגי כרוב. גם נראה דבשיעור זה גופי' דראשו ורובו, הנמדד לאורך קומתו, אם הי' מקצת רחבו צחוק, לכאורה שפיר אזלינן צ"י בחר רוב ממש).

וסעד לסברה זו נראה מהא דאשכחן בדין חליצה בטבילה, דקיי"ל (נדה ס"ז ע"ב ועוד) דבר חורה רובו חוצץ אע"פ שאינו מקפיד עליו, והתם לית מאן דסבר דאין הראש בכלל הרוב, שלא נחלקו אלא לענין מקום שער, שדעת הגאונים ז"ל דמקום השער נדון לעצמו ושאר הגוף נדון לעצמו ודעת הרמב"ם ז"ל (פ"ב ממקואות הט"ו) דכל הגוף עם מקום השער והשער עצמו הכל נדון כאחד, ועיין בחי' הגרי"ז הלוי ז"ל שם דלהגאונים הו"ל הגוף והשער כב' גופים מוחלקים, אבל על הראש שלא במקום שער לא אישתמיט אחד מן הפוסקים לומר דנדון בפני עצמו, ונראה דה"ז סמך להא דאמרן שאין מקום לומר כן אלא כשהנדון על האדם ואזלינן בחר חשיבות קומתו, וזהו הוא דבעינן ראש לחוד מלבד רוב שאר הגוף, משא"כ בגד"ד, דהנה הא דמיעוט אינו חוצץ מה"ת מבואר בסדרי טהרה ליו"ד ריש סי' קצ"ח דהוא משום דבאמת כלפי האדם ה"ו חשיב כבא כולו במים, דסו"ס סובבים המים את כל גופו ושפיר מיקרי טבילה, ורק דין הוא דחליצה פוסלת, עיי"ש"ה, ולפ"ז נמצא שאין הנדון על האדם אם בא במים או לאו אלא על בשרו אם נחצץ מן המים או לאו, וזהו אין חילוק בין גוף אדם לכל שאר מילי דעלמא שנידונים ע"פ רוב מדתם באורך ורוחב, ופשוט דגם כפות רגליו והאצבעות עולין לחשבון וככל אופני המדידות שנתצארו לעיל.

ומה שהוכיח אר"י זללה"ה משיבה בסוכה אלל השלחן, כנ"ל אות ג', אולי י"ל לדעה זו דאין תחת השלחן דומה ממש לחוץ לסוכה

הלכות, שטמ"ק) והשדרה, נ"א הואיל ורוב בנינו בגודל גרסינן והכי לישנא דתוספתא, בגודל בגובה, עכ"ל (והא דזעינן ז' שוקיים ולא סגי במד, עיין תפא"י פ"ז דאהלות אות י"א דהוא כדי שיהא גם רוב רחבו), וממה שהאריך לומר דדין מיוחד הוא במת דלא חשיב ראשו בכלל גובהו שכן מוכח מן התוספתא, מוכח דבאדם חי אף לענין הקומה נחשב הראש מכלל הגוף ואם באנו למדוד רוב גובה גופו עלינו למדוד מראשו ועד רגליו והו"ל הראש בכלל הרוב, ורק מת שאני שאין הראש נחשב מן הבנין (וטעמו של דבר אולי משום דדוקא לענין קומה הו"ל הראש והגוף חד ומשום דהראש הוא עיקר הקומה, אבל במת שצטלה קומתו ואין כאן אלא בנין אברים גרידא אין הראש בכלל, ולהיפך ממה שנתבאר לעיל אות ה' בדעת הסוברים דלעולם אין הראש בכלל הרוב, וק"ל. ואין להקשות על פירש"י מצרייתא דמס' שמחות הנ"ל שהביא הב"י דחשיב גבי מת גם ראשו, דהא ע"כ שאני החס דלא סגי ברוב מנין ורובע ורקב וכו' כדין טומאה, וה"נ י"ל דלענין אכלות וקבורה זעינן דומיא דבנין האדם בחיותו).

ואין לומר דהיינו דוקא במקום שנאמר סתם רובו ולא במקום שאמרו להדיא ראשו ורובו, חדא דלא אשכחן דנקטי חכמים לענין גובה האדם שיעור רובו סתמא דכלל מקום אמרו ראשו ורובו (וההיא דנדה כ"ט ע"א לענין לידה, וכן רוב שאמרו לענין חנינה בטבילה, לאו בגובה מיירי אלא ברוב בנינו וכו"ל), ועוד שהרי מפירש"י דזבחים כ"ו הנ"ל אות ג' מבואר דסתם רובו באדם היינו ראשו ורובו.

וכן מבואר גם מדברי הרמב"ם ז"ל בפירושו למס' עירובין, הובא בפ"י קדמון ממזרים על הרמב"ם (הנדפס במהדו' פרנקל) בפט"ו משבת ה"א, שפ"י דברי הגמ' שם כ' ע"ב לענין פסי ביראות דגמל הואיל ואחרו ארוך זעינן ראשו

ורובו צפנים, דהיינו משום דגמל הארוך מראשו ועד זנבו ז' אמות הוי ארוך ואחרו ג' אמות ועם עוד חצי אמה מגופו הו"ל רובו, ונמצא דראשו ורובו של גמל הריהו כראשה של כל בהמה, עיי"ש (וכן הוא בפירוש ר"נ גאון הנדמ"ח, וכעיקר פירושו — דלא כרש"י שפירש זעינן אחר — פ"י גם המאירי), הרי דנקט בפשיטות דראשו ורובו היינו רוב כל ארכו מראשו ועד זנבו (וככל בהמה שאין משערין מדתה ע"פ גובהה עם הרגלים אלא אורכה עד זנבה). וגם מעצם מדידת הנזאר בכלל הגוף נראה לכאורה כן, שהרי בכל מקום נחשב הנזאר עם הראש כנ"ל אות ז', וכל' שו"ע הרב הנ"ל (אות ד') לשיטתו דהשיעור הוא מן הכתף ולמטה, ודוחק לומר דגמל שאני. ואף דמפשטות לשון הרמב"ם בפ"ט מאה"ט ה"ב "שבא ראשו בלבד ובא משאר גופו רובו (כן גי' כהנ"י וד"ו, ראה מהדו' פרנקל) במים שאובין מלמטה או מן הצד ה"ז טהור עד שיבא ראשו ורובו הסמוך לראשו כדרכו" משמע לכאורה דבעי רוב משאר הגוף דוקא, יותר נראה ד"משאר גופו" דנקט היינו רק לאפוקי חלק הגוף הסמוך לראש, וכן "רובו הסמוך לראשו" היינו איפכא לאפוקי החלק שאינו סמוך לראש, ומו' לא, עיי"ש.

ואף דלפי מה שנתבאר לעיל (אות ה') דהסברא להצריך ראש מלבד רוב שאר הגוף היא משום דלגבי הקומה יש להראש חשיבות צפני עצמו, יש מקום לחלק בזה בין אדם לבהמה, משום דעיקר החשיבות שמנינו בקומה הוא באדם, שקומתו זקופה, וכדאמרו בחגיגה ע"ז ע"א שזהו מג' דברים שבהן דומה האדם למלאכי השרת ולא לבהמה, ונפרט לענין חשיבות הראש, כדאיתא בצ"ר (ח, יא) ברא בו ארבע צריות מלמעלה וארבעה מלמטן וכו' עומד כמלאכי השרת (פ"י נקומה זקופה) מדבר כמלאכי השרת יש בו דעת כמלה"ש ורואה כמלה"ש, ובהמה אינה

רואה אתמהא, אלא זה מזדד, ופירש"י שהאדם אפי' כשהוא מביט לפניו יכול להסתכל לצדדין וכו' ונהמה אינה רואה לצדדין אם אינה הופכת פניה לצדדין עכ"ל, וכיון שכן י"ל דממש"כ הרמב"ם ז"ל גבי זהמה דהראש בכלל הרוב אין להוכיח שגם באדם הוא כן, מ"מ מלבד שאין הדברים מוכרחים, נראה דכיון שמצינו בתרומה לישנא דראשו ורובו דוחק גדול הוא לומר שמדתם חלוקה זו מזו, וכמבואר מדברי ר"ת הנ"ל (אות ד') שע"פ ההוכחה מסוכה מסיק ל"ראשו ורובו שאמרו חכמים בכל מקום".

ויש להוכיח כן גם מדברי תרומת הדשן סי' צ"ב שהוכיח דלער כיפוף אבריו בסוכה לא חשיב דער הפוטר משיבתה, דהא אלכסון דסוכה ז' על ז' הוא פחות מ' טפחים, וקומת אדם י"ח טפחים, וכתבו התוס' בשבת צ"ב (הנ"ל) דהיינו חוץ מראשו, ולפ"ז ראשו ורובו הוא יותר מ', וע"כ צריך לכפוף אבריו, עיי"ש, ואם הראש אינו בכלל הרוב אין מובן למה הוצרך לדברי התוס' בשבת (שהם דלא כהרמב"ן והרשב"ם צ"ב ק' ע"ב הסוברים ד"ח טפחים של קומת אדם היינו עם הראש), הרי הראש והזואר הם יותר מב' טפחים כנ"ל אות ב', וא"כ גם אם החלק הנשאר הוא רק קרוב לט"ז טפחים נמי הו"ל ראשו עם רובו יותר מ' (ואף דאי סגי ברוב הראש הוה ליה שפיר פחות מ', מ"מ כבר נתבאר לעיל אות ג' סד"ה וצאמת דכל הראש צעיק, עיי"ש), ומוכת דס"ל נמי דמשערינן הראש בכלל הרוב ולכן רק להתוס' דכל אורך הגוף הוא לכה"פ כ' טפחים הוכיח התרומה"ד שפיר (ומדוקדקים טפי דבריו דרובו היינו יותר מ', דלתשבון ראשו מלבד רובו הו"ל לכה"פ יותר מ"א), אבל להחולקים על התוס' אין ראוי דכיון דכולו עם הראש י"ח טפחים הו"ל רובו פחות מ'. וכו"ה להדיא בפמ"ג סי' תר"מ א"א סק"ט דלהסוברים דגופו עם ראשו הוי רק ג' אמות אין מוכח

כהתרוה"ד, והעמיד משום כך דיני' דהתרוה"ד צ"ע דשמא לא קיי"ל להתוס' עיי"ש (ועיין בזה בס' גלות עליות פ"א דמקואות מ"ז שז"ד להלכה כהרמב"ן ודלא להתוס'), ובמנחת ברוך הנ"ל אות ב' מסיק לדינא להתוס'), והיינו רק לפי חשבון הראש בכלל הרוב כנ"ל.

והנה הרש"ש בסוכה ג' ע"א (הנ"ל אות א') כתב על תמיהת התרוה"ד הנ"ל ח"ל: ולעד"נ דרובו ר"ל רוב מנין אבריו, דחשיבי ג"כ לענין טומאה ברפ"ב דאהלות, ולפי המבואר שם בספ"א נמצאו צמיעוט הגוף שכלפי ראשו עם הראש, ונכון בעו"ה. עכ"ל. הרי דלענין עיקר נדון דידן נקט ג"כ בפשיטות דהראש בכלל הרוב. והי' נראה לכאורה דלפ"ז כ"ש להתוס' בשבת י"א דרובו כלה לפני סוף בטנו וכן לפמ"ש"כ בשעה"כ דרובו היינו עד החזה (כנ"ל שם) ודאי חשבינן הראש בכלל הרוב. אולם זה אינו, דנהי דרוב אברים ממש דהיינו קכ"ה מתוך רמ"ח לא משכחת להו צמיעוט הגוף בלא הראש, שהרי אפי' מן הכתף עד סמוך להירכיים ממש ליכא אלא מ"ו אברים ועם ע"ח דב' הידים הו"ל רק קכ"ד (ועיין ל' הרמב"ם ז"ל בפ"ב מטומאת מת ה"ח היו קכ"ד הרי הן כשאר העצמות), אבל הרי הא' בזה חליא, שאם נדון הגוף בפני עצמו בלא הראש והזואר יש לנכות מחשבון רמ"ח ט' אברי הראש וח' דזואר, ופשו להו רל"א, ורובן קט"ו, וא"כ בע"ח דב' הידים וכ"כ הצלעות עם ו' דמפתח הלב (שהם נחזה) ועוד י' חוליות מן השדרה סגי (ואף אי ליכא י' חוליות עד החזה י"ל דלישנא דעד החזה לאו דוקא אלא מעט יותר, ועיין בסדור הרצ ז"ל דיני ציצית דמ"ש האריז"ל עד החזה היינו עד למטה מן החזה, וכ"ש דא"ש להתוס', דמקום האצטומכא הוא למטה מן החזה), ואף גם לענין סוכה שפיר יש בזה מקום לכניסת גופו עד החזה ומשכחת רובו בלא צירוף ראשו. והרש"ש דנקט עם ראשו היינו כנראה

דוד (והפמ"ג) והרש"ש וכלי מהרי"ט אלגאזי וכו' שצידד החזו"א כנ"ל, וכן הסכים הגאון מקוויגלוז ז"ל בשו"ת ארץ צבי הנ"ל מטעמיה עיי"ש (וע"ע צם' מדות ושעורי תורה פ"י הע' 102 שהוכיח כדעה זו משיעור ראשה ורובה של פרה האמור בעירובין י"ט ע"א, ע"פ מדות הפרה בזמננו).

וההיא דריש סוכה שאמרו דשיעור משך סוכה הוא כדי שמהא מחזקת ראשו ורובו ושלחנו, דמהמס הוכיח ר"ת שיטתו כנ"ל, נראה לדעת הנך רבנאמא י"ל דע"כ הו"ל למינקט הכי, דהנה רש"י ז"ל שם פירש דהא דנקט לשון זה הוא לפי שדרכן הי' להסב על המטות ולא היו יושבין זקופין כמונו, ולכן משכחת לה לפעמים דראשו ורובו נסוכה ולא שלחנו או ראשו ושלחנו ולא רובו, עיי"ש (וגם לר"ת ע"כ בהכי מיירי דאי צוקוף א"צ לומר ראשו גם לדידי' ואי בשוכב מאי בעי שולחן החם), וכיון שכן נמצא דבין להרי"ף דעיקר השיעור הוא משום ראשו ורובו ושיעור דו' על ז' הוא מדרבנן משום שולחן ובין לשאר פוסקים דו' על ז' הוא עיקר השיעור והא דכדי ראשו רובו ושלחנו הוא סימן או סיבת הדין (עיין סי' תרל"ד בבה"ל ד"ה פסולה), ע"כ צריך לפרש באיזה רוב גופו מיירי דהיינו מראשו ולמטה עד רובו, שהרי אין כל חלקי הגוף שוין בהטייתן ושיפוען בזמן ההסיבה וא"כ אין שיעור ו' טפחים ברוב הגוף אלא בחלק זה דוקא, וכאשר הרגיש בזה הרש"ש צדק ג' ע"א עיי"ש (ור"ת ז"ל אפשר דס"ל דכיון דנקט שלחנו תו לא איצטריך למימר אלא רובו וממילא ידעין דהיינו רובו העליון שהוא נסמך לשלחנו, וא"צ לפרושי בהדיא, וז"ע).

משום דפשיטא ליה הכי דהראש בכלל הרוב, וארוחנא בזה נמי לדידי' דאפילו מי שנחסרה פיסת ידו, שיש בה ל' איצרים, אכתי יש רוב אצרים, שהם ק"י מרי"ת, עד הירכיים, משא"כ בלא הראש והאזן דבעינן ק"א מר"א וליכא, דוק ותשכח, אבל הוכחה מדברי החוס' והאריז"ל ליכא וכמש"נ.

ואמנם בשו"ת ארץ צבי סי' א' החליט עפ"ד האריז"ל הללו דהראש בכלל הרוב, וכחב דעד החזה חשיב רוב גובה הגוף לפי שזרמ האדם היא כיושב ע"ג קרקע, עיי"ש, אך ז"ע טובא מכל הנך דוכתי דלעיל דמבואר להדיא דבכלל בנין האדם הויא כל קומתו עד עקבו (ובשו"ת רב פעלים ח"ב סי' ו' פי' דעת האריז"ל (ע"פ מש"כ צם' עולת תמיד) דבעינן דוקא ראשו ורובו של קטן (בן ט'), ושיעור זה מגיע בגדול עד החזה, עיי"ש, ולדידי' פשוט דבשאר מילי גם לדעת האריז"ל רובו נמדד ע"פ אורך כל הקומה כדעת הפוסקים, אך ז"ע דא"כ למה הוצרך בעולת תמיד שם לפרש לענין גדול דעד החזה הוי רוב ע"פ סדר הספירות העליונות עיי"ש).

ז. תורת העולה

בהא סליקנא דמדברי רש"י והרמב"ם והב"י והתרוה"ד יש ללמוד דלא ס"ל כדברי ר"ת צם' הישר (וכדעת שו"ע הרב והארצות החיים ושו"ת רב פעלים הנ"ל אות ד'), אלא רובו היינו רוב כל הקומה עם הראש, וכדברי הרדב"ז בתחלת תשובתו (ועיין ברבי יוסף או"ח סי' ע"ז שהעתיק את מחלת המסנה בלבד) וכמש"כ הפרישה והחסדי